

**ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ
ДО КОНСУЛЬТУВАННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ
ПОТРЕБАМИ ТА ЇХ РОДИН В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ**

Пахомова Наталія,

доктор педагогічних наук, професор,
Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка

Пшичкіна-Фирсова Дар'я,

практичний психолог,
КЗ «Полтавська загальноосвітня школа І–
ІІІ ступенів № 20 імені Бориса Серги
Полтавської міської ради Полтавської
області», асистент,
Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка

У статті представлено аналіз сучасних досліджень щодо впливу військових дій на психоемоційний стан дітей з особливими освітніми потребами. Розглянуто значущість та актуальність проблеми надання психокорекційної та психосоціальної допомоги дітям, які мають порушення психофізичного розвитку та їх родинам фахівцями спеціальної освіти у контексті психолого-педагогічного та корекційно-розвивального супроводу. Здійснено теоретичний аналіз змісту, завдань та принципів надання психосоціальної допомоги особам, які пережили психотравмуючий досвід. Особлива увага в статті спрямована на необхідності удосконалення підготовки майбутніх фахівців спеціальної освіти до професійної діяльності з дітьми з ООП та їх родинами в умовах воєнного часу.

Ключові слова: діти з особливими освітніми потребами, психосоціальна допомога, завдання психосоціальної допомоги, принципи психосоціальної допомоги, психотравмуючий досвід, воєнний стан.

The article presents an analysis of current research on the impact of hostilities on the psycho-emotional state of children with special educational needs. The significance and relevance of the problem of providing psychocorrectional and psychosocial assistance to children with mental and physical disabilities and their families by specialists in special education in the context of psychological and pedagogical and correctional and developmental support are considered. It was done theoretical analysis of the content, tasks and principles of providing psychosocial assistance to persons who have traumatic experiences. The article focuses on the need to improve the training of future specialists in special education for professional activities with children with SEN and their families in wartime.

Key words: children with special educational needs, psychosocial assistance, problem of psychosocial assistance, principles of psychosocial assistance, psycho-traumatic experience, military status.

Постановка проблеми та її актуальність. Ситуація, яку зараз проживає Україна, виходить за межі звичайного людського досвіду та життя.

Військові дії в нашій країні спричинили порушення життєдіяльності людей, шкоду їх фізичному та психічному здоров'ю, великі людські втрати, матеріальні збитки. Одні сім'ї вимушені залишити домівку та емігрувати за кордон або внутрішньо переміщуватись в інше місто України, проте вони переживають кризу, пов'язану з втратами не лише матеріальними, але і соціальними. Інші родини переживають втрату близької людини. Відтак, практично жодна доросла людина та дитина в Україні не залишилася осторонь війни.

Військова агресія Росії проти України жорстоко обірвала звичний режим всіх українців, а особливо дітей з особливими освітніми потребами та їх рідних, що в черговий раз стало викликом для системи освіти, зокрема для закладів вищої освіти у сфері підготовки майбутніх фахівців спеціальної освіти до професійної діяльності з дітьми та їх родинами не лише в інклюзивному освітньому просторі, але і в кризових умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема професійної підготовки психологів та корекційних педагогів до роботи в умовах загальноосвітнього та інклюзивного освітнього простору представлена в дослідженнях багатьох українських учених (В. Бондар, І. Дмитрієва, О. Мартинчук, С. Миронова, Н. Пахомова, В. Синьов, Д. Супрун, М. Шеремет та ін.). На необхідності міждисциплінарного підходу та інтегративної медико-психолого-педагогічної підготовки фахівців психолого-педагогічного профілю наголошено багатьма науковцями (А. Алексюк, І. Козловська, В. Краєвський, І. Лернер, Н. Пахомова, І. Пометуна, В. Сидоренко, М. Шеремет та ін.).

Проте підготовка психологів та корекційних педагогів до роботи в умовах воєнного стану у сфері спеціальної та інклюзивної освіти не було предметом дослідження науковців. В умовах воєнного стану актуальним залишається питання щодо можливості надавання кваліфікованого психолого-педагогічного та корекційно-розвивального супроводу дітям з ООП та їх родинам. Відтак, виникає необхідність в підготовці фахівців, які б володіли знаннями і практичними вміннями та навичками надання психолого-педагогічної та психосоціальної допомоги особам, які пережили психотравмуючі події.

У зв'язку з цим, виникає необхідність у визначенні завдань та принципів надання психокорекційної та психосоціальної допомоги особам, зокрема дітям з ООП та їх сім'ям, які пережили психотравмуючий досвід під час військових дій, а також в окресленні напрямків підготовки майбутніх фахівців спеціальної освіти у розрізі інтегративної психолого-педагогічної підготовки до професійної діяльності в умовах спеціальної та інклюзивної освіти.

Метою нашого дослідження є здійснити аналіз змін, які впливають на психоемоційний стан дітей з особливими освітніми потребами під час війни, охарактеризувати суть, завдання та принципи надання психокорекційної та психосоціальної допомоги особам, які пережили психотравмуючий досвід, а також обґрунтувати напрямки удосконалення підготовки фахівців спеціальної освіти до професійної діяльності в умовах воєнного часу.

Виклад основного матеріалу. Вивченню питання психотравмуючої ситуації та психотравми як відносно самостійного психічного і психологічного феномену присвячені дослідження багатьох учених (Б. Колодзін, Д. Калшед, П. Левін, Джерей і Баррі Уайнхолд, Е. Фредерик, Л. Бурбо, Н. Пезешкіан, А. Єрмошин, Н. Тарабріна та ін.). У різних наукових джерелах по-різному тлумачиться поняття «психотравма». Виділяють «психічну» і «психологічну» травми [5; 6]. За умови психічної травми спостерігаються помітні порушення нормального функціонування психіки. А якщо це травма психологічна, то таких порушень не буде, проте суттєво зміняться базові переконання і цінності людини. У випадку психічної травми, події загрожують життю людини, а у випадку психологічної – події є загрозливими для особистості: втрата дому, роботи, місця проживання, свободи; приниження людської гідності (цькування в школі чи психологічне насильство в сім'ї) тощо. Такі події змінюють усталений спосіб життя та особистісну цілісність людини. Результатом пережитого може бути дистрес (виснаження), криза або важкий емоційний стрес. За цих умов зміни психічного стану суттєво відрізняються від змін у випадку психічної травми [3, с. 24].

Під час воєнного часу, родини, які виховують дітей з ООП зазнають численних змін, які суттєво руйнують щоденне звичайне життя та можуть привести як до психічної, так і до психологічної травми у дитини з порушеннями психофізичного розвитку, зокрема:

- зміна в режимі дня (часті повітряні тривоги вночі та в день порушують режим сну, праці та відпочинку дітей, відповідно їм важко адаптуватися до нового розпорядку дня);
- практично кожний член сім'ї перебуває в одному просторі цілодобово, що часто негативно впливає на поведінку дитини;
- перебування в емоційно-напруженій ситуації (тривожні новини з телевізійних каналів, розмови в сім'ї, звуки вибухів та пострілів, гучні звуки повітряних сирен, а також постійне відчуття тривоги та невизначеності. А діти з особливими освітніми потребами дуже чітко відслідковують емоції та почуття дорослих і, звісно, теж відчувають страх, тривогу, паніку та емоційно виснажуються та вибухають);
- буденність та одноманітність днів;
- нерозуміння причин, чому потрібно майже весь час залишатися вдома, а також чому необхідно ховатися в підвалах чи інших укриттях і перебувати там тривалий час (часто діти з особливими освітніми потребами не розуміють причин, чому потрібно залишатися вдома, чому не можна йти в школу, чому не можна зустрітися з друзями, побачити однолітків, побігати на подвір'ї та займатися звичним для них справами та розвагами).

Відповідно, зазначені негативні зміни, які постійно впливають на психологічний та емоційний стан дітей з особливими освітніми потребами призводять до виникнення труднощів у корекційно-розвивальному супроводі таких дітей та сумнівній результативності та ефективності наданні цих послуг. У таких дітей можуть виникати як психічні так і психологічні травми.

Психотравма розглядається як незвичайна подія, яка здатна спричинити важкий психологічний стрес, що супроводжується почуттям

жаху, страху та безпорадності [6]. Варто зауважити, що у випадку довготривалого воєнного стану та військових дій в Україні основним завданням діяльності команди психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами, на нашу думку, є створення оптимальних умов не лише для здобуття освіти дітьми з урахуванням їхніх індивідуальних потреб та можливостей в домашньому освітньому середовищі, але і у наданні якісної, професійної психосоціальної підтримки та супроводу дітям, їх родинам із застосуванням технологій надання першої психологічної допомоги та подальшого кризового консультування після отримання травматичного досвіду.

Як зазначають науковці, психічне травмування у людей, що пережили надзвичайні події, має різну глибину і складність. Це залежить від багатьох факторів таких як: вік постраждалого, ступінь причетності до надзвичайної події, життєвий і професійний досвід, психоемоційний статус та вміння володіти своїми емоційними станами, наявність або відсутність підтримки з боку найближчого соціального оточення [2].

Варто додати, що глибина і складність психічної травми, особливо у дітей з ООП внаслідок надзвичайних станів, залежить також від категорії та рівня порушень їх психофізичних розвитку.

Складність і багатогранність корекційної діяльності зумовлює необхідність впровадження теоретико-методичних основ інтегративної підготовки з метою визначення основних аспектів активізації професійних медико-психологічних і педагогічних знань й умінь [4]. Відтак, на нашу думку, майбутній фахівець спеціальної освіти, який в закладах освіти працює на посадах: асистента вчителя, психолога, спеціального чи корекційного педагога і має тісний взаємозв'язок з вихованцями та учнями, повинен неодмінно володіти технологіями надання психокорекційної та психосоціальної допомоги, що передбачає надання першої психологічної допомоги, використання технологій кризового консультування родин дітей та самих дітей з ООП, в залежності від індивідуальних потреб та особливостей їх психофізичного розвитку.

У широкому сенсі психосоціальна допомога, за визначенням Я. Дубініної – це напрям роботи, основна мета якого надання первинної психологічної допомоги, соціальної підтримки людям, які перебувають у важкій життєвій ситуації та організація комплексу умов для продуктивної адаптації людини у змінених умовах життєдіяльності.

У вузькому сенсі психосоціальна робота – це діяльність фахівця, спрямована на відновлення втраченої психосоціальної рівноваги, на пошук ресурсів особистості і ресурсів соціального середовища для подолання труднощів у життєвій ситуації.

Основні завдання психосоціальної допомоги – розширення діапазону соціальних і особистісних ресурсів людини для самостійного вирішення виникаючих проблем, подолання труднощів, актуалізація її творчих, інтелектуальних, особистісних, духовних і фізичних можливостей, необхідних для виходу з кризового стану, стимулювання самоповаги і впевненості в собі [1].

Узагальнюючи принципи психосоціальної допомоги дітям Джон Пірс наголошує [2, с.11]:

1. Втручання повинне бути різностороннім: фахівець повинен бути здатний працювати із широким спектром проблемної поведінки. Більше того, при роботі з дітьми, котрі пережили психологічну травму, спеціаліст може бути вимушений втручатися в умови середовища і оточення, щоб надати дитині всеосяжну допомогу. Дитину не можна розглядати в ізоляції від сім'ї. Не можна не брати до уваги соціальну ситуацію, в якій у даний момент знаходиться дитина.

2. Втручання повинне бути орієнтоване на розвиток дитини.

3. Втручання повинне бути спрямоване на наслідки, що виявляються в розвитку. Оскільки жорстоке ставлення може порушити здатність дитини справлятися з етапними задачами розвитку та ускладнювати досягнення і освоєння подальших етапів, психолог повинен уміти оцінювати рівень розвитку дитини.

4. Втручання повинне відповідати етапу розвитку дитини. Як було наголошено вище, залежно від стадії розвитку, її психологічні наслідки можуть носити різний характер.

5. Втручання повинне враховувати рівень розвитку: стратегія кризового втручання повинна відповідати стадії розвитку дитини.

На думку, Л. Сафонові основною формою надання такої допомоги, може стати спеціально організований процес – соціально-психологічний супровід кризової особистості [2, с. 12].

Дослідниця визначає три етапи соціально-психологічного супроводу: діагностико-аналітичний (слугує основою для постановки мети); власне діяльнісний (відбір і застосування методичних засобів); контрольно-аналітичний (аналіз кінцевих і проміжних результатів, що дозволяє коректувати хід роботи) [2, с. 12].

Відповідно до глибини і сили травматичного досвіду постраждалі потребують різного типу допомоги, яка може бути надана спеціалістами різного профілю.

Як бачимо із вищезазначеного, що опанування майбутніми фахівцями спеціальної освіти навичок консультивання в системі психосоціальної допомоги дітям з ООП та їх родинам в результаті пережитих травматичних подій є «must have» на сьогоднішній день і в майбутньому, адже наслідки військових дій ще достатньо тривалий час негативно впливатимуть на життєдіяльність та розвиток практично кожної особистості, зокрема дітей. Відповідно, чим раніше розпочнеться процес психосоціального відновлення, тим ймовірніше, що позитивний результат не змусить на себе чекати.

Висновки та перспективи. Узагальнюючи вище викладену інформацію, вважаємо за необхідне розробку та введення у зміст підготовки майбутніх фахівців спеціальної освіти курсу «Основи консультивання в системі психосоціальної допомоги дітям з ООП та їх родинам, які пережили травматичний досвід» як одного з аспектів інтегративної психолого-педагогічної підготовки до професійної діяльності в умовах воєнного стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дубініна Я.П. Оволодіння технологіями психосоціальної допомоги як складова професійної підготовки фахівця з соціальної роботи. *Одеський національний університет імені І. І. Мечникова* : веб-сайт URL: <http://kspodn.onu.edu.ua/index.php/kunena/sektsiya-4-istorichna-psikhologiya-i-sotsialna-robota/191-ovolodinnya-tekhnologiyami-psikhosotsialnoji-dopomogi-yak-skladova-profesijnoji-pidgotovki-fakhivtsya-z-sotsialnoji-roboti> (дата звернення: 30.04.2022).
2. Консультування в системі психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій / авт. кол. ; заг. ред. В. Г. Панок, І. І. Ткачук. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2019. 144 с.
3. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи : навч. осіб. Т. 1. Київ, 2018. 208 с.
4. Пахомова Н. Г. Теорія і практика професійної підготовки логопедів у ВНЗ : монографія. Полтава : ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2013. 346 с.
5. Психосоціальна допомога в роботі з кризовою особистістю : навч. посіб. / наук. ред. та керівник проблем. групи Л. М. Вольнова. Київ, 2012. 275 с.
6. Семенова Ю. С. Теоретико-методологічний аналіз поняття психотравма: веб-сайт. URL: rbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe? (дата звернення: 01.05.2022).

УДК 304.36

МЕХАНІЗМ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ, ЩО НАДАЮТЬ СОЦІАЛЬНІ ПОСЛУГИ, ЗДІЙСНЮЮТЬ СОЦІАЛЬНУ РОБОТУ

Петришин Роман,

кандидат педагогічних наук, доцент,

Прикарпатський національний

університет імені Василя Стефаника

У статті на базі термінологічного аналізу визначено сутність системи надання соціальних послуг. Проаналізовано сучасний стан функціонування системи надання соціальних послуг. Охарактеризовано механізми взаємодії суб'єктів надання соціальних послуг. Розкрито, що уповноваженими органами у системі надання соціальних послуг є: центральні органи виконавчої влади, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування.

Ключові слова: *система надання соціальних послуг, люди в складних життєвих обставинах, соціальні заклади, органи місцевого самоврядування, принципи надання соціальних послуг.*

The article is based on terminological analysis the essence of social services. The current state of the system of social services. The characteristic principles which provided social services. Reveals that the competent authorities in the system of social services are: central government, local authorities and local governments.